

“YUSUF VA ZULAYHO” DOSTONIDA TUSH MOTIVINING BADIY-FALSAFIY TALQINI

Durdona Nishonboyeva Iqboljon qizi

Farg`ona davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Yusuf va Zulayho” dostonida tush motivining mazmun-mohiyati, uning syujet rivoji va obrazlar xarakterini ochib berishdagi oʻrni tahlil qilinadi. Tush — ilohiy ishora, ogohlantirish va bashorat sifatida asar poetikasida muhim badiiy vosita boʻlib xizmat qiladi. Maqolada Yusufning bolalikdagi tushi, Misr malikasi Zulayho tushlari hamda ularning doston umumiy gʻoyasiga taʼsiri ilmiy-nazariy asosda yoritilgan.

Abstract: This article analyzes the content and essence of the dream motif in the epic poem "Yusuf and Zulaykha", its role in revealing the plot development and character of the characters. A dream serves as an important artistic tool in the poetics of the work as a divine hint, warning and prophecy. The article discusses the childhood dream of Yusuf, the dreams of the Egyptian queen Zulaykha, and their influence on the general idea of the epic on a scientific and theoretical basis.

Аннотация: В статье анализируются содержание и сущность мотива сна в эпической поэме «Юсуф и Зулейха», его роль в раскрытии развития сюжета и характеров героев. Сон выступает важным художественным средством в поэтике произведения как божественный намёк, предостережение и пророчество. В статье на научно-теоретической основе рассматриваются детский сон Юсуфа, сны египетской царицы Зулейхи и их влияние на общую идею эпоса.

Kalit soʻzlar : Yusuf va Zulayho, tush motivi, badiiy obraz, ilohiy bashorat, tasavvufiy maʼno, syujet dinamikasi, ramz, ilohiy ishora.

Keywords: Yusuf and Zulaykha, dream motif, artistic image, divine prophecy, mystical meaning, plot dynamics, symbol, divine hint.

Ключевые слова: Юсуф и Зулейха, мотив сна, художественный образ, божественное пророчество, мистический смысл, динамика сюжета, символ, божественный намек.

Kirish

Sharq mumtoz adabiyotida tush motivi alohida estetik va maʼnaviy mazmunga ega. Xususan, “Yusuf va Zulayho” dostoni ramziy-falsafiy talqinga boy boʻlib, unda tushlar syujet harakatini boshlovchi, qahramonlarning taqdirini belgilovchi va asarga tasavvufiy mazmun yuklovchi kuchli badiiy vosita sifatida namoyon boʻladi. Tush — ilohiy xabar, bashorat, ruhiy holatni koʻrsatish usuli sifatida qoʻllanilib, doston poetikasini yanada teranlashtiradi. Nasimxon Rahmonov oʻzining “Oʻzbek adabiyoti

tarixi (eng qadimgi davrlardan XV asrning birinchi yarmigacha)” nomli o‘quv qo‘llanmasida eng qadimgi davrlardan XV asrning birinchi yarmigacha bo‘lgan adabiyot tarixining o‘zini besh qismga bo‘lib chiqadi. Biz yuqorida tilga olgan “Yusuf va Zulayho “dostoni aynan shu kitobning Islomdan keyingi adabiyot tarixining Temuriylar davri adabiyoti qismida kiritilgan va tahlil qilingan. Ushbu kitobda aytilishicha “Yusuf va Zulayho “qissasi ilk marotaba Musoning “Ibtido “kitobida uchraydi. Bu kitob miloddan oldingi II ming yillikning o‘rtalarida paydo bo‘lgan. Garchi “Ibtido” da ushbu asar “Yusuf va Zulayho “nomi bilan keltirilmagan bo‘lsa ham, 37-bobdan Yusuf bilan bog‘liq voqea boshlanadi va Yoqub avlodlari Misrga ko‘chib borishi, u yerda o‘rnashganlari, Yusufning vafot etishi bilan “Ibtido “yakunlanadi...” Bu ma’lumotdan shuni anglash mumkinki, sayyor obraz hisoblanuvchi Yusuf, ilk bor miloddan oldingi II ming yillikning o‘rtalarida paydo bo‘ldi va hozirgacha tildan tilga asardan asarga ko‘chib bormoqda. Jumladan, aynan Yusuf obrazi asl manbai – ilohiy muqaddas kitoblar: Qur’oni Karim, Injil hisoblanadi. Bu kitoblarda payg‘ambarlar avlodidan bo‘lgan Yusuf payg‘ambar haqida aytib o‘tilgan va hayoti tasvirlangan. Boshqa asarlarga o‘tgan Misr vaziri ya’ni Azizi Misrning ayoli uni sevib qolib nayranglar uyushtirishi esa “go‘zal sevgi qissasi “nomi bilan mashhur bo‘ldi. Zulayho ismi esa ana shu qissa ixlosmandlari tomonidan shartli ravishda qo‘yilgandir. Chunki aytib o‘tganimizdek bu voqealar muqaddas kitoblarda tasvirlangan voqealar bo‘lib, bu kitoblarda hech qanday Zulayho ismi uchramaydi, obraz Azizi Misr ya’ni, Misr davlatida mavjud bo‘lgan davlat kishisi Misr vazirining ayoli deya aytib ketiladi.

Asarda tush motivining boshlang‘ich ko‘rinishi

Dostonning boshlanishida Yusufning otasi Ya‘qubga aytgan mashhur tushi uning kelajakdagi buyuk taqdirining ramziy ifodasidir. Tushda quyosh, oy va yulduzlarning ta‘zim qilishi — ilohiy tanlov, komillikka yetishish yo‘li va payg‘ambarlik darajasining bashoratidir. Bu tush:

- syujetni harakatga keltiradi;
- Yusufning kelajagi haqida ma’lumot beradi;
- qahramonning pokligi va ilohiy himoyasini anglatadi.

Mumtoz adabiyotda bunday tush tasavvufiy ma’noda “ruhning kamolot sari yo‘lga tushishi”ni bildiradi

Qur’oni Karimda tush asosan Yusuf surasida zikr qilingan. Bu sura tush bilan boshlanadi. Uning o‘rtasida ham, oxirida ham tush va unga oid voqealar aks etadi.

Yusuf alayhissalom ko‘rgan tushini otasiga Ya‘qub alayhissalomga so‘zlab berayotganini tasvirlash bilan qissaga kiriladi.

1. Yusufning bolalikdagi mashhur tushi

Yusuf otasiga: «Otajon , men o‘n bitta yulduzni, ham quyosh va oyni ko‘rdim, ularning menga sajda qilayotganlarini ko‘rdim.» deb aytadi. Tush Yusufning kelajakda

ulug' darajaga, ilm va hikmatga ega bo'lishini, Allohning alohida inoyatiga sazovor bo'lishini bildiradi.

- **O'n bir yulduz** – Yusufning o'n bir aka-ukalarini,
- **Quyosh** – otasi Ya'qubni,
- **Oy** – onasini anglatadi.

Bu tush shuni anglatadiki, kelajakda uning ukalari va ota-onasi unga ehtirom bilan bo'yinsunishadi, uning haq ekanini tan olishadi Alloh tomonidan payg'ambarlikning boshlanishiga ishora bo'lib, Yusufga beriladigan vahiy, hikmat va ma'rifatning alomati hisoblanadi.

2. Zindonda Yusufga kelgan ikki mahbusning tushi (Yusuf ta'bir qilgan)

Bu tushlar Yusufniki emas, ammo Yusufning ta'bir ilmidagi iqtidorini ko'rsatadi. Misr hokimi va a'yonlari Yusufni zindonband qilishga hukm qilishdi va u bilan zindonga avval podshoh xizmatkorlaridan bo'lgan yana ikki yigit ham tashlandi. Ular tush ko'radilar.

Birinchi mahbusning tushi:

“Boshimda non ko'tarib yuripman, qushlar uni cho'qimoqda.”

Ta'biri:

U kishi qatl etiladi, qushlar uning boshidan go'sht cho'qiydi.

Ikkinchi mahbusning tushi:

“Sharob (uzum suvi) tayyorlayapman.”

Ta'biri:

U ozod bo'ladi va podshohning xizmatiga qaytadi.

Bu ta'birlar keyinchalik aynan shunday sodir bo'ladi.

3. Misr podshohining tushi (Yusuf ta'biri bilan)

Bu tush ham Yusufnikimas, ammo uning eng mashhur ta'birlaridan biri.

Podshohning tushi:

- **Yetti semiz sigirni yeb qo'yayotgan yetti oriq sigir,**
- **Yetti yashil va yetti quruq boshq.**

Ta'bir:

- **7 yil mo'l-ko'chilik,**
 - **7 yil qahatchilik** keladi.
- Mo'lchilik yillarida don yig'ib qo'yish kerakligi aytiladi.

Bu ta'bir Yusufni Misrning davlat arbobiga aylantiradi.

4. Yusufning bolalikdagi tushining amalga oshishi

Qur'onda aytilishicha, ota-ona va aka-ukalar Yusufga kelib ta'zim qilganlarida, Yusuf dedi:

“Ey otam, mana shu — bolaligimda ko'rgan tushimning ta'biri edi.”
(Yusuf surasi, 100-oyat)

Bu yerda tushning aynan haqiqatga aylangani tasdiqlanadi.

XULOSA

Turkiy xalqlar adabiy merosida Hazrat Yusuf (a.s.) obrazi alohida mavqega ega bo‘lib, u ko‘plab doston va qissalarda komil insonning timsoli sifatida tasvirlanadi. Eng mashhur manba — **“Yusuf va Zulayho”** dostoni bo‘lib, Navoiy, Jomiy, Rabg‘uziy, Durbek kabi adiblar tomonidan qayta-qayta qayta ishlangan. Ushbu dostonlarda Yusuf obrazining asosiy mazmuniy chizgilari quyidagicha namoyon bo‘ladi:

1. Go‘zallik va komillik timsoli

Dostonlarda Yusuf jismoniy go‘zallikning eng yuksak namunasi sifatida tasvirlanadi. Ammo uning go‘zalligi faqat tashqi emas — u halollik, iffat, diyonat, sabr kabi fazilatlarini ham mujassam etgan mukammal insondir.

2. Sabr va matonat ramzi

Aka-ukalarining hasadi, quduqqa tashlanishi, qullikka sotilishi, Zulayhoning fitnalari — bularning barchasiga Yusuf sabr bilan bardosh beradi. Dostonlarda u sinovlardan o‘tgan, ammo taslim bo‘lmagan inson sifatida ulug‘lanadi.

3. Ilohiy ilhom va donolik sohibi

Yusufning tush ko‘rishi va tush ta’bir qilishi dostonlarda alohida mavzu bo‘lib, u orqali Yusufning Alloh tomonidan ilhomlangan, hikmatli, adolatparvar shaxs ekani ko‘rsatiladi. Ayniqsa, podshoh tushining ta’biri orqali Yusufning davlat arbobi sifatida yuksalishi katta dramatik ahamiyatga ega.

4. Poklik va axloqiy ustunlik namunasi

Zulayho voqeasida Yusufning iffatni himoya qilishi, vasvasa va gunohdan tiyilishi sharq dostonlarida eng ulug‘ saboq sifatida talqin etiladi. Yusufning pokligi — dostonning axloqiy markazidir.

5. Adolat va kechirimlilik timsoli

Doston yakunida Yusuf aka-ukalarini jazolamaydi, aksincha ularni kechiradi. Bu bilan dostonlarda shunday g‘oya ilgari suriladi: haqiqat oxir-oqibat zafar topadi, yovuzlik esa o‘zining jazosi bilan halok bo‘ladi.

6. Dostonlar poetikasidagi o‘rni

“Yusuf va Zulayho” dostonlari tasavvufiy ruhda yozilgan bo‘lib:

- Yusuf — ilohiy jamolning ramzi,
- Zulayho — ishq va izzat timsoli,
- ularning hikoyasi esa insonning ruhiy yetilishi va ma’rifatga erishish jarayonining badiiy talqinidir.

Xulosa

Dostonlarda Yusuf obrazi sharq adabiyati uchun komillik, poklik va axloqiy yetuklikning yorqin timsoli sifatida gavdalanadi. Uning hayoti — sinovlar, sabr-matonat va ilohiy yo‘l-yo‘riq orqali kamol topish jarayonining badiiy ifodasidir. Yusufning go‘zalligi tashqi qiyofasi bilan cheklanmay, uning qalb pokligi, halolligi, iffatni himoya qilishi, adolatparvarligi va kechirimlilik bilan uyg‘unlikda namoyon

bo‘ladi. Tushlarni ta’bir qilishdagi donoligi va davlat boshqaruvidagi oqilona qarorlari esa uni dostonlarda nafaqat payg‘ambar sifatida, balki ideal rahbar darajasida ham tasvirlaydi.

Umuman olganda, dostonlardagi Yusuf obrazi insonni ezgulikka, sabrga, iffatsaqlikka, adolatga va yuksak ma’naviy kamolot sari chorlaydigan badiiy-axloqiy timsoldir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nasimxon Rahmonov- “O‘zbek adabiyoti tarixi(eng qadimgi davrlardan XV asr birinchi yarmigacha)” T.:”Sano- standart “ 2017.
2. Nosuriddin Rabg‘uziy – “Qissasi Rabg‘uziy” 2-kitob. “Yozuvchi” nashriyoti - 1991.
3. Ramz Bobojon-“Yusuf va Zulayho “ T.:“G‘afur G‘ulom” nashriyoti – 2000
4. Abdurahmon Jomiy-“Yusuf va Zulayho “. T.:”G‘afur G‘ulom” -1997.